

УДК 379.85+5(07)

Браславська О. В.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Рожі І. Г.

викладач кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

Анотація

У статті проаналізовано формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів географії під час туристсько-краєзнавчої роботи. Описано роботи вчених, які працюють над цією проблематикою. Особливу увагу приділено професійній підготовці майбутніх учителів географії, їх готовність до пізнавальної самостійності в процесі туристсько-краєзнавчої роботи. Охарактеризовано організацію самостійної роботи, яка є однією з важливих і ефективних засобів активізації пізнавальної самостійної діяльності. Встановлено, що пізнавальна самостійність студентів-географів формується не внаслідок дії якогось одного ефективного засобу, а є закономірним результатом досконалої системи освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Ключові слова: самостійна робота, пізнавальна самостійна діяльність, туристсько-краєзнавча робота, майбутній учитель географії, студент-географ.

Постановка наукової проблеми.

Організація самостійної роботи базується на підготовці майбутніх учителів географії до застосування методів активного пізнання. Набуття студентами певних знань, стимулювання інтересу педагогом до нової

проблеми, оволодіння навичками самостійної роботи з джерелами інформації – всі ці прийоми в сукупності їх використання дають можливість на новому етапі освітнього процесу залучати студентів до пізнавальної самостійної діяльності та активного здобування знань. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів у системі географічної освіти формами, засобами та методами туристсько-краєзнавчої роботи забезпечить не лише активізацію навчально-пізнавальної діяльності, але і здобуття ними відповідних компонентів компетентностей.

Аналіз досліджень і публікацій.

Питання пізнавальної самостійності та самостійної роботи майбутнього вчителя географії розглянуто в працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: І. Бендери (мотивація самостійної роботи студентів вищих навчальних аграрних закладів), Я. Галети (Формування пізнавальної самостійності студентів економічного коледжу засобами інформаційних технологій), Л. Головка (Залежність рівня сформованості досвіду самостійної роботи студентів від форми і методів самостійної навчальної наукової та практичної їх діяльності), С. Каяліної (Розвиток пізнавальної самостійності учнів засобами комп'ютерної техніки на уроках хімії), О. Муковіз (Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ засобами інформаційних технологій), Т. Пащенко (Методика самостійної роботи студентів аграрного коледжу в процесі вивчення спеціальних дисциплін), М. Смирнової (Дидактичні засади організації самостійної роботи з іноземної мови студентів вищих економічних навчальних закладів), О. Снігур (Формування вмінь використовувати засоби інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя початкової школи), М. Солдатенка (Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя), І. Степанішин (Система самостійної роботи учнів і її вплив на ефективність навчального процесу), І. Шайдур (Організація самостійної роботи студентів педагогічних університетів на основі індивідуально орієнтованого підходу), І. Шимко (Дидактичні умови організації

самостійної навчальної роботи студентів вищих навчальних закладів) та інші.

Мета статті – полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних основ формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів географії у процесі туристсько-краєзнавчої роботи.

Виклад основного матеріалу.

На сучасному етапі розвитку освіти проблема активізації самостійної пізнавальної діяльності набуває особливо важливого значення у зв'язку з високими темпами розвитку науково-технічного прогресу. Сьогодні потреба суспільства в освічених людях, здатних швидко орієнтуватися в нових умовах, мислити самостійно і вільних від стереотипів є актуальною. Виконання такого роду завдань стає можливим лише за умови активного навчання, що стимулює розумову діяльність.

Одним із важливих і ефективних засобів активізації пізнавальної самостійної діяльності є організація самостійної роботи. Проблемі організації самостійного навчання на різних етапах присвячено досить багато педагогічних досліджень як в нашій державі, так і за кордоном. Ця проблема не є новою в дидактиці і психології. У психолого-педагогічній літературі висвітлюється сутність поняття самостійної роботи, описується самостійна робота студентів, як засіб навчання і як форма пізнавальної діяльності (А. Алексюк, П. Підкасистий та інші) [2, 7].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка, подається тлумачення «самостійності» як однієї з властивостей особистості, яка характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів, знань, умінь і навичок, якими володіє особистість, по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, що складаються в процесі діяльності [4, с. 297].

Процес професійно-педагогічної підготовки студентів у вищих навчальних закладах передбачає наявність різних видів діяльності студентів, серед яких важливе місце посідає пізнавальна діяльність в контексті формування суб'єктності студентів [9].

Пізнавальна самостійність нерозривно пов'язана з розумовим розвитком і є одним із критеріїв його сформованості. Як і розумовий розвиток, вона ґрунтується на знаннях і способах їх засвоєння.

За В. Агєєвим, формування самостійної пізнавальної діяльності проходить наступні етапи:

1) студент має самостійно розподілити мету на елементарні завдання і здійснювати самоконтроль над виконанням;

2) студент самостійно формулює мету, обирає спосіб та методи досягнення поставленої мети;

3) студент повинен самостійно сформулювати мету перед аудиторією й організувати дискусію з визначеної проблеми та проконтролювати виконання завдань [1].

Пізнавальна самостійність – це готовність особистості до самостійного засвоєння навчального матеріалу, формування вмій та навичок самоосвіти; сьогодні – це основа неперервного навчання.

У центрі процесу навчання знаходиться самостійна пізнавальна діяльність студентів, тобто навчання. Важливо, щоб студенти навчилися самостійно здобувати знання, користуючись різноманітними джерелами інформації; уміли із цією інформацією працювати у зручний для них час, звертаючись до різних способів пізнавальної діяльності. Самостійне здобуття знань не повинно бути пасивним, необхідно із самого початку залучати студентів до активної пізнавальної діяльності, не обмежуючись здобутими знаннями а передбачаючи їх застосування для вирішення різноманітних реальних проблем [5].

До того ж компетентнісний підхід у процесі формування пізнавальної самостійності передбачає, що студент: сам визначає мету навчально-пізнавальної діяльності або приймає поставлену викладачем; планує, програмує свою діяльність; організовує свою працю для досягнення мети; відбирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання поставленої проблеми або завдання; виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії,

прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність і практично її вдосконалює; має уміння й навички самоконтролю та самооцінки [4].

На думку І. Лернера пізнавальна самостійність є інтегральною властивістю особистості і володіє системними якостями, які структурно зв'язані між собою і кожний з них виконує свою певну функцію: мотиваційний компонент спонукає до учбово-пізнавальної діяльності, змістовно-операційний – створює базу для її здійснення, вольовий – забезпечує її завершення. Кожний компонент, функціонуючи, забезпечує певний етап цілісної учбово-пізнавальної дії [6].

Для формування майбутніх учителів географії, які можуть творчо мислити, необхідно докорінно змінити ставлення до самостійної пізнавальної діяльності, її організації, сформувані відповідні знання щодо методичних прийомів та технологій її організації. Все це визначає актуальність проблеми підготовки майбутніх учителів географії до пізнавальної самостійності в процесі туристсько-краєзнавчої роботи.

Важливість туристсько-краєзнавчої роботи полягає також у тому, що саме ця форма організації навчально-пізнавальної діяльності створює можливості для реалізації важливого дидактичного принципу – принципу єдності теорії і практики, зв'язку навчання з життям. Теоретичні знання, здобуті в кабінетах, аудиторіях отримують практичне застосування у походах, туристичних зльотах, експедиціях і подорожах. Рідний край – це невичерпне джерело знань і наочного матеріалу. Практичне знайомство із історією та культурою своєї країни допомагає молоді розуміти та цінувати свою Батьківщину, її народ. Тому розробка питання підготовки майбутніх учителів географії до пізнавальної самостійності в процесі туристсько-краєзнавчої роботи є актуальною науковою проблемою.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів можлива лише на основі посиленої мотивації. Мотивація – це цілеспрямована діяльність викладача, спрямована на розроблення і використання таких форм, змісту, прийомів, методів і засобів навчання, які сприяють підвищенню інтересу,

самостійності, творчої активності, ініціативності студентів у засвоєнні знань, набутті ними відповідних умінь і навичок, створення умов їхнього практичного застосування. Організація самостійної пізнавальної діяльності учнів у системі шкільної географічної освіти формами, засобами та методами туристсько-краєзнавчої роботи; опанування цими технологіями студентами – майбутніми учителями географії забезпечать не лише активізацію навчально-пізнавальної діяльності, але і здобуття ними відповідних компетенцій. Пізнавальна самостійність – це готовність особистості до самостійного засвоєння навчального матеріалу, сформовані вміння та навички самоосвіти; сьогодні – це основа неперервного навчання.

Форми організації туристсько-краєзнавчої роботи, а саме: екскурсії, подорожі, туристичні походи – це важливий засіб формування світогляду підростаючого покоління, а також готовності до самостійної пізнавальної діяльності. У туристсько-краєзнавчій роботі закладено широкі освітні, розвиваючі та виховні можливості. Подорожі та екскурсії розширюють світогляд, дають можливість краще пізнати історію та географію Батьківщини, забезпечують пізнання рідного краю та навколишнього світу з усією багатогранністю складних взаємовідносин природи, суспільства і особистості, задовольняють потреби у розширенні знань про Батьківщину, пробуджують інтерес, формують любов до природи, до України. Це не лише фізичний розвиток, бадьорість і висока працездатність, це відмінний засіб виховання цілеспрямованості, зібраності та прагнення до знань.

Зосередження особливої уваги на професійній підготовці майбутнього вчителя географії, його готовності до пізнавальної самостійності в процесі туристсько-краєзнавчої роботи зумовлене тим, що саме він створює підґрунтя для формування наукової картини світу в свідомості покоління, яке підростає, розвиває географічне мислення школярів, їхні вміння виявляти та аналізувати відповідні закономірності й причинно-наслідкові зв'язки між різними природними та соціокультурними процесами і явищами, долучає учнів до культурних надбань рідного краю й держав світу, надає знання й уміння, які

виконують безпосередню роль у житті людини та стимулом поповнення яких є внутрішня мотивація особистості. Як ключова фігура в цьому процесі, учитель географії повинен мати глибокі географічні знання, бути готовим змінюватися та пристосовуватися до нових реалій, оперувати інформацією, бути комунікабельним, уміти ухвалювати рішення, що здебільшого формується під час його навчання у вищому навчальному закладі.

Студент – майбутній учитель географії, повинен бути готовим до оволодіння системою знань з основ наук, мати сформований науковий світогляд, бути готовим до активної трудової і пізнавальної діяльності, уміти самостійно поповнювати свої знання. Активізація самостійної пізнавальної діяльності може забезпечити не лише підвищення якості загальноосвітньої і професійної підготовки, але і формування активної і самостійної особистості.

Значущість професійного формування майбутніх учителів географії та організаторів туристсько-краєзнавчих гуртків посилюють тенденції реформування освіти, особливо ті, які спрямовані на розв'язання протиріч між традиційними формами й методами навчання та появою нових знань, нової інформації, що сприяє виробленню в студентів-географів умінь професійно й мобільно реагувати на постійні зміни в практичній і науковій діяльності, а також практичних умінь розв'язувати проблемні завдання чи ситуації. Як зазначає О. Тімець, сучасні стандарти вищої освіти акцентують свою увагу на інтеграції навчальних дисциплін, що вимагає розроблення теоретичних і практичних засад моделювання дидактичного процесу, його інформатизації, з'ясування механізму реалізації взаємозв'язків між дисциплінами з урахуванням професійної спрямованості в ході добору їхнього змісту [8, с. 4].

Висновки. Проте, незважаючи на велику кількість публікацій з цієї проблеми, зазначені дослідження не вичерпують усіх аспектів багатогранної проблеми активізації пізнавальної самостійної діяльності. Тому залишається актуальною проблема у формуванні майбутніх учителів географії до подальшого вдосконалення змісту, форм, методів і засобів навчання, які

спрямовані на реалізацію у навчально-виховному процесі принципу самостійності в процесі туристсько-краєзнавчої роботи.

Таким чином, пізнавальна самостійність студентів-географів формується не внаслідок дії якогось одного ефективного засобу, а є закономірним результатом досконалої системи навчання й виховання студентів у ВНЗ, спрямованої на розвиток самостійності думки і самостійності, як риси характеру студента.

Список літератури:

1. Агеев В. В. Теоретические основы нового курса начальной школы, основанного на воспитании развития самостоятельной деятельности школьников / В. В. Агеев // Начальная школа. – 1989. – № 1. – С. 406-411.

2. Алексюк А. М. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, В. А. Козаков та ін. – К. : ІСДО, 1993. – 336 с.

3. Білецька І. Формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення фахових дисциплін / І. Білецька // Педагогічний дискурс. – 2015. – Вип. 19. – С. 18–23.

4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К : Либідь, 1997. – 375с.

5. Криловець М.Г. Система методичної підготовки майбутніх учителів географії: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / М.Г. Криловець ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2009. – 40 с.

6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 185с.

7. Підкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся : (дидактический анализ процесса и структуры воспроизведения и творчества) / Підкасистый П. И. – М. : Педагогика, 1972. – 184 с.

8. Тімець О. В. Теорія і практика формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 : Теорія та методика професійної освіти / Тімець Оксана Володимирівна ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2011. – 43 с.

9. Шехавцова С. О. Теоретичне обґрунтування сутності понять «пізнавальна самостійність» та «суб'єктна активність» студентів в педагогічній терміносистемі / С. О. Шехавцова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 15(3). – С. 124– 130.

О. В. Браславская

Уманский государственный педагогический университет

имени Павла Тычины

И. Г. Рожи

Уманский государственный педагогический университет

имени Павла Тычины

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ГЕОГРАФИИ В ХОДЕ ТУРИСТСКО- КРАЕВЕДЧЕСКОЙ РАБОТЫ

Аннотация

В статье проанализировано формирование познавательной самостоятельности будущих учителей географии в ходе туристско-краеведческой работы. Перечислено работы ученых, работающих над этой проблематикой. Особенное внимание уделено профессиональной подготовке будущих учителей географии, их готовность к познавательной самостоятельности в процессе туристско-краеведческой работы. Охарактеризовано организацию самостоятельной работы, которая является одной з важных и эффективных средств активизации познавательной самостоятельной деятельности. Установлено, что познавательная

самостоятельность студентов-географов формируется не в результате действия какого-то одного эффективного средства, а является закономерным результатом совершенной системы образовательного процесса в учреждениях высшего образования.

Ключевые слова: самостоятельная работа, познавательная самостоятельная деятельность, туристско-краеведческая работа, будущий учитель географии, студент-географ.

Braslavska O. V.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

H. Rozhi

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

FORMING OF COGNITIVE INDEPENDENCE FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY DURING TOURIST-REGIONAL WORK

Summary

In the article, forming of cognitive independence of future teachers of geography is analysed during tourist-regional work. The work of scientists is listed, that work on this range of problems, are described. The special attention is spared to professional preparation of future teachers of geography, their readiness to cognitive independence in the process of tourist-regional work. Organization of independent work, that is one of important and effective facilities of activation of cognitive independent activity, is described. It is set that cognitive independence of students-geographers is formed not as a result of action some one effective means, but is the appropriate result of the perfect system of educational process in establishments of higher education.

Key words: independent work, cognitive independent activity, tourist-regional work, future teacher of geography, student-geographer.